

Sønderjysk i dag

– holdninger og forestillinger

MARIE MAEGAARD

For mange sønderjyder betyder den sønderjyske dialekt meget. En stor del af den sønderjyske identitet ligger netop i at man taler sønderjysk. Sønderjysk opfattes som noget særligt, og er altså med til at afgrænse sønderjyder i forhold til andre danskere. Danskere fra andre steder i landet har også en forestilling om at sønderjysk er noget ganske særligt, og at det er væsentligt forskelligt fra rigsdansk eller standarddansk – faktisk uforståeligt for ikke-indfødte. Men hvad er sønderjysk egentlig i dag, og på hvilken måde adskiller det sig fra rigsdansk?

For at få en idé om hvordan sønderjysk tales i dag og om dialektens stilling fremover, er det oplagt at se på de unge sønderjyders sprog. Bruger de særlige sønderjyske ord, særlig sønderjysk grammatik eller er det udtalen der er anderledes end rigsdansk? Ud fra de optagelser jeg har foretaget i Sønderjylland, tyder det på at det stort set udelukkende er udtalen der afviger fra rigsdansk. De unge sønderjyder siger f.eks. 'u' (ud) og 'a' (jeg), men de har også foranstillet artikel: 'æ bil' (bilen). Til gengæld bruger de næsten ingen særlige sønderjyske ord. Mht. udtalen er det faktisk ganske få træk det drejer sig om. Derfor kan det undre at vi i Danmark har den forestilling at sønderjysk er så umådeligt anderledes end rigsdansk (samme opfattelser har vi af f.eks. bornholmsk eller vendelbomål). Der er flere interessante spørgsmål man kan stille i den forbindelse. I det følgende vil jeg tage fat på to af dem. For det første: Hvorfor er vores opfattelse af dialekten ikke fulgt med udvikling-

en af den – hvorfor opfatter vi den stadig som praktisk talt uforståelig for ikke-sønderjyder når den trods alt er så udtyndet som den er? For det andet: Hvilke holdninger har vi til sønderjysk – er vi positivt eller negativt stemte over for dialekten?

Jeg tager det sidste først. Generelt er danskerne positive over for dialekter når de bliver spurgt direkte. Vi mener alle sammen at dialekterne skal bevares, og at de er 'kønne' eller måske ligefrem 'søde' (her aner man en snert af nedladdenhed). Men sådan reagerer vi ikke når vi bliver adspurgt ved brug af mere indirekte metoder. Da jeg udførte en indirekte test af holdningerne hos unge på Tønder-egnen, repræsenteret ved gymnasieelever, fremkom således et helt andet billede. De unge blev bedt om at vurdere nogle personer de lytter til på et bånd, og personerne talte mere eller mindre dialektalt. Pointen i denne type test er at de adspurgte ikke er klar over at det er sproget de reagerer på, men det vil det i praksis være, fordi sprogforskeren så vidt muligt forsøger at holde alle andre faktorer konstante (så som stemmeføring, taletempo og indhold). Ved testen lod jeg således de samme to personer indgå på båndet,

	NANNA		KAREN	
	RIGSDANSK	SØNDERJYSK	RIGSDANSK	SØNDERJYSK
Intelligent	+	-	+	-
Ambitiøs	+	-	+	-
Effektiv	+	-	+	-
Selvsikker				
Interessant	+	-	+	-
Ligefrem				
Flink	+	-	+	-
Pålidelig	+	-	+	-
Uddannelse	+	-	+	-

hver i en sønderjysk og en rigsdansk udgave. Det billede der tegnedes sig var at de unge helt klart opfatter sønderjysk-talende som mindre intelligente, ambitiøse, effektive, interessante, flinke, pålidelige og med lavere uddannelse end rigsdansk-talende. Figuren side 164 viser hvor der var statistisk signifikante forskelle på vurderingerne, og hvad der blev vurderet som hhv. mest positivt (+) og negativt (-). I felter hvor der ikke er markering, var der ikke signifikant forskel på vurderingerne. De to unge piger, som indgår på båndet, er i figuren kaldt Nanna og Karen.

Både de unge der selv taler sønderjysk, og de der ikke gør, vurderer på denne måde, om end det er mere udtalt hos de ikke-sønderjysk-talende. De unge opfatter altså personer der taler sønderjysk mere negativt end personer der taler rigsdansk. Disse holdninger er naturligvis ikke opstået hos sønderjyderne selv, men er holdninger som det omgivende samfund har, og som det er svært for sønderjyderne at holde stand imod. Når det omgivende rigsdansk-talende samfund opfatter sønderjysk negativt, er der sandsynligvis tale om en meget grundlæggende menneskelig mekanisme: For selv at fremstå positivt, vurderer vi det anderledes negativt. Det er en almindelig tendens at man opfatter sin egen gruppes karakteristika som positive og andre gruppers negativt, og det sker altså for at bevare en positiv selvopfattelse. Når rigsdansk vurderes højt og sønderjysk lavt, tyder det på at den rigsdanske norm har vundet indpas hos sønderjyderne. De har ikke været i stand til at opretholde den positive opfattelse af deres eget sprog, men ser i stedet rigsdansk som det mest positive.

Noget lignende gør sig gældende mht. det andet spørgsmål jeg rejste i indledningen: nemlig spørgsmålet om hvorfor vores forestilling om dialekten ikke er fulgt med udviklingen af den. Når rigs-

dansk-talende påstår ikke at kunne forstå sønderjysk, på trods af den ringe forskel fra rigsdansk, skyldes det sandsynligvis at de der- ved distancerer sig fra det sønderjyske. Ved at skabe afstand til det sønderjyske, skaber de også afstand til alt det som de forbinder med sønderjysk, f.eks. de træk som sønderjyderne blev nedvurderet på i figuren på s. 164. Men også fra de sønderjyskes side opretholdes skellet mellem sønderjysk og rigsdansk. Mange sønderjyder hader f.eks. hvis rigsdansk-talende forsøger at tale sønderjysk til dem. Som én af de unge siger: 'Noget af det der irriterer mig mest, det er for eksempel hvis folk som normalt snakker rigsdansk, de prøver at slå over i sønderjysk [...] fordi det lyder bare så kikset'. Hun forklarer også at det er nedværdigende. For at opretholde en vis sproglig stolthed, er det vigtigt for sønderjyder at det er *deres* sprog, og at andre ikke taler det. På den måde har de sønderjysk-talende et sprogligt fællesskab som de rigsdansk-talende ikke kan – og ikke må – være en del af. På den måde opretholdes skellet mellem sønderjysk og rigsdansk altså fra to sider: fra det omgivende samfund og fra de sønderjysk-talende selv.

Fremtiden ser på denne baggrund ikke ret lys ud for den sønderjyske dialekt. De unge har ikke ret meget dialekt tilbage i deres sprog, og de nedvurderer selv til en vis grad sønderjysk. Det omgivende samfunds rigsdanske norm står stærkt, også blandt sønderjyder, og dermed ser det efter alt at dømme ud til at udviklingen mod rigsdansk vil fortsætte. Det er der sådan set ikke noget at sige til – for hvorfor beholde et sprog som gør at man bliver set ned på? En ændring af udviklingen kræver en holdningsændring hos danskerne – ikke mindst de rigsdansk-talende. Hvis vi virkelig ønsker ikke at diskriminere folk på baggrund af deres sprog (om det så er dialekter, dansk med accent eller andet), så er det nok nødvendigt at almindelige danskere i større udstrækning udsættes for anderle-

des sprogbrug, blandt andet i medierne og i skolen, som vel nok er blandt de mest normsættende institutioner. Men i øjeblikket er det svært at se tegn på at dette vil ske, og så må vi altså leve med at vores sprogsamfund bliver mere og mere ensartet, og at mange mennesker i en vis udstrækning diskrimineres på baggrund af deres sprog.

LITTERATUR

- Maegaard, Marie: 'Jeg er da stolt af at jeg er sønderjyde – altså sådan forholdsvis'. Om sprogbrug og sprogholdninger hos sønderjyske unge, i *Danske talesprog* 2. København: Reitzel 2001.
- Sprogholdninger hos sønderjyske unge, i Peter Widell og Mette Kunøe (red.): *8. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog*. Århus: Aarhus Universitet 2001.
- Hvorfor er sønderjysk så svært at forstå?, i Anna-Brita Stenström, Ulla-Britt Kotsinas og Eli-Marie Drange (red.): *Jallaspråk, slanguage og annet ungdomsspråk i Norden*. Kristiansand: Høyskoleforlaget 2001.
- Stolthed og fordomme, i *Pluk fra forskning i Sønderjylland* 3. Åbenrå: Institut for Grænseregionsforskning 2001
- Dialekten og de unge, i *Sønderjysk Månedsskrift* 1/2. Historisk Samfund for Sønderjylland 2002.

MARIE MAEGAARD CAND.MAG. I DANSK OG MATEMATIK FRA KØBENHAVNS UNIVERSITET. HAR BLANDT ANDET ARBEJDET MED DIALEKTER, SPROGLIG VARIATION, TOSPROGETHED OG SPROGHOLDNINGER. HAR VÆRET ANSAT SOM FORSKNINGSASSISTENT PÅ INSTITUT FOR DANSK DIALEKTFORSKNING PÅ ET PROJEKT OM ÅRHUSIANSKE UNGES SPROGHOLDNINGER OG ER FOR TIDEN PH.D.-STIPENDIAT SAMME STED. ARBEJDER FOR TIDEN MED UDGANGSPUNKT I KØBENHAVNSKE UNGES SPROGBRUG PÅ ET PROJEKT OM SPROGLIG VARIATION, SPROGFORANDRING OG SOCIAL IDENTITET.